

Partizánok élén vágdat...

Kisebbségi pillanatkép az ötvenes évek elejéről
népköltészeti vonatkozásokkal

„Ujjongó traktor táncol a réten”¹

Valamikor az elmúlt évszázad ötvenes éveinek legelején, másodikos kisiskolás koromban fejből kellett tudni, s az egész osztály együtt harsogta az alábbi versezetet:

*Partizánok élén vágdat
Habparipán, fénylő karddal,
Legyőzi az ellenséget
Hős vezérünk, TITO marsall.*

*Hidat épít lelkes sereg,
Megy a munka éjjel-nappal,
Holnap vonat fut a hídon,
S rajta jön majd TITO marsall.*

*A gyerekhad vígan tanul
Téli hittel, szívvel, dallal;
Bennünket is megdicsér majd
Nagy tanítónk, TITO marsall.*

E szövegre nemrégiben bukkantam az időszak jugoszláviai magyar általános iskolások számára kiadott olvasókönyvei egyikében, s azonnal ráismertem.² Az elmúlt évtizedek során többször eszembe jutott, fejből tudtam idézni, de magát a nyomtatott szöveget az eltelt fél évszázad során nem láttam. Ma már olcsó szórakozás lenne arról meditatálni, hogy a

¹ GÁL 1949. 11. (A Tito című versből.)

² SEJPES 1957. (Számozatlan oldal a kötet legelején.)

*„A partizánok élén
fénylő karddal vágató”
Marsall rajzos portréja
egy jugoszláviai
magyar kiadványból
(NÉPNAPTÁR 1948)*

másodikos kisdíák a versezet alapján hogy képzelte el a délszláv nemzetek válogatott és rettenthetetlen lovascsapata élén kivont karddal robogó Marsallt, amint ráront a gyáva ellenségre, s természetesen legyőzi. Azt azonban mindenképpen meg kell említeni, hogy akkori önmagam számára érthetetlen és főleg értelmezhetetlen volt a „happaripa” szó, ám az efféle pitiáner dilemmák mit sem jelentettek a kor lelkesült valóságában. A versezet szerzőjét nem tudtuk; mint most, a nyomtatott változattal szembesülve látom, szerző az olvasókönyvben sem szerepel. Mire lehet ennek alapján – mai fejjel – gondolni?

Ma úgy vélem, hogy ennek alapján egyfajta sugallatot lehet megsejteni az összeállító részéről: ha egy költeménynek nincs deklarált szerzője, s ennek ellenére ott olvasható a kisdíákoknak szánt olvasókönyv élén, akkor hallatlanul fontos népdalról, esetleg tömegdalról van szó, amelyet mindenkinek ismernie illik, sőt: kötelező. Persze mai ismereteink fényében sokkal inkább arra kell gyanakodnunk, hogy a könyv összeállítójának kötelező penzumot kellett teljesítenie a kor elvárásainak megfelelően. Ma szinte biztosak lehetünk abban, hogy nem népdalról vagy tömegdalról van szó, hanem rendelésre gyártott versezetről, melyet az ismeretlen költő a korfüggő követelményeknek megfelelően (vagy akkori meggyőződésének szellemében) költött. Ha valaki beleolvas az akkori időszak jugoszláviai magyar költészetébe, velem együtt csak arra gondolhat, hogy a Névtelen mögött a nem sokkal korábban megjelent *57 vers* című verseskötet szerző-

*Igéző nimfa, a háttérben
füstöt okádó nehéziparral.
A forradalmi valóság
művészi víziója 1953-ban.
Sáfrány Imre illusztrációja
Ács Károly verskötetéhez
(ÁCS 1953)*

jét lehet megsejteni.³ Egyébként ez az az időszak, amelyet egyik későbbi kritikusunk a „hórukkhajrás” és „traktoros” versek korszakának nevezett. Hogy ez valóban így van, azt ennek az időszaknak jugoszláviai magyar általános iskolás olvasókönyvei is szépen bizonyítják. Ezekben a zöngeményekben a határtalan derülátás és a dühöngő munkakedv az uralkodó mozzanat. Íme egy vers egy azóta költőként elfelejtett szerző tollából:

*Gyárkémények füstje szálldos,
zúgnak most a gépek.
Szorgalmas, nagy munkássereg
dolgozik a népnek.*

*Kinn a mezőn a földműves
a földeket szántja,
hadd legyen a sok munkásnak
kenyere, kalácsa.*

³ Gál László akkori versei között számos olyan olvasható, amely tónusában, szellemében s rezsimhűségében méltó párja az olvasókönyvben közöltnek. Lásd GÁL 1949. Titórról szóló szövegeit.

*Egyik segít a másikon,
ilyen idő jár most...
Akkor jó csak, ha összetart
a falu és város.⁴*

Tanulságos lenne tovább csemegézni az ötven évvel ezelőtti kisiskolásoknak szánt jugoszláviai magyar olvasókönyvekben, s felidézni azokat az olvasmányokat, amelyekkel ma szembesül az ember, ahogy sorban előjönnek emlékezetéből. S könnyű lenne mai ismereteink fényében e szövegek fölött ítéletet mondani. Ámde ebben a dolgozatban nem erről van szó. Folklorista szemmel olvasva és lapozgatva ezeket az olvasókönyveket, elsősorban az érdekelt, hogy miféle népköltészet nyert ezekben az években bebocsátást a mozgalmi és lelkesítő olvasmányok mellett.

Nos, az általam lapozgatott olvasókönyvekben van ilyen is. Szerb és ukrán népmesék, szerb népdalok és részletek magyarul és néhány olyan szöveg, amely alatt a népmese, népdal, népi játék, népvetsike vagy népköltés szerepel. Az azonban nem, hogy ezek a magyar népköltészetből származnak, ezt csak gyanítani vagy valószínűsíteni lehet. Nyilván hosszas bogarászással ki is lehetne deríteni, hogy valóban a magyar népköltészetből származnak, s át-estek-e valamiféle csinosításon, aktualizáláson, változtatáson és rövidítésen. Ennek gyanúja nem csupán elméletileg merülhet fel, hanem valós is lehet, miként az alábbiakban bemutatandó példa bizonyítja.

A magyar tannyelvű jugoszláviai általános iskola (akkor elemi iskolának nevezték) harmadik osztálya számára szerkesztett olvasókönyvben olvasható az *Aki nem dolgozik, ne is egyék* című prózai szöveg⁵, az alatta lévő aláírás szerint szerb népmese. E szöveget olvasva azonnal ráismertem, különösen címére, amelynek nyelvi választékossága akkori önmagam számára szokatlan volt, ezért is ragadt meg emlékezetemben. Az olvasókönyvi szöveg így hangzik:

„Volt egyszer egy nagyon szép és nagyon lusta leány, aki sohasem dolgozott, csak a tükörben nézegette magát.

Mikor felnőtt, s elérkezett a férjhezmenés ideje, apja kikötötte, hogy annak, aki elveszi a leányát, három év alatt munkára kell őt szoktatnia. Múltak a napok, de kérő csak nem jelentkezett. Ekkor az apa elküldte fiait, hogy keressenek férjet testvérüknek.

Mentek a fiúk, s találtak is egy legényt, aki nyolc ökörrel szántott. Ezt a legényt elvezették apjukhoz, s a legény megfogadta, hogy három év alatt megtanítja a leányt dolgozni.

⁴ Balázs Pál: Munkások és parasztok. In: SEJPES–BERKES (összeállította) 1955. 214.

72 ⁵ SEJPES–BERKES (összeállította) 1955. 17.

El is vitte a leányt haza. Odahaza édesanyja nem győzött csodálkozni a leány szépségén. Reggel a fiú elment munkára s az édesanyjának meghagyta, hogy a leányt ne ösztökélje munkára. Este mikor hazajött, s az édesanyja a vacsorát tálalta, megkérdezte: – Édesanyám, ki dolgozott ma? – Te és én, fiam – felelte az anya. – Aki dolgozott, az eszik is – felelte erre a legény. Nem tetszett ez a leánynak. Megharagudott és lefeküdt. Másnap ugyanígy történt. Harmadnap így szólt a leány anyósához: – Anyám, adj nekem valami munkát! – Este, mikor a legény hazajött, megint megkérdezte az édesanyját: – Ki dolgozott ma, anyám? – Hárman dolgoztunk ma fiam, Te, én meg a leány! – Aki dolgozott, az eszik is, mondta a legény és vacsorához ültek mind a hárman.

A leány lassan-lassan minden munkát megtanult. Három év múlva eljött az apja, s csodálkozva látta, hogy leánya milyen szorgalmasan dolgozik. – Hát te tudsz dolgozni is? – kérdezte mosolyogva leányától. – Tudok bizony! Tudod, apám, nálunk az a szokás járja, hogy aki nem dolgozik, az nem is eszik.”⁶

E „szerb népmesét” mai szemmel olvasva rögtön szembetűnik, hogy a munkára nevelés pedagógiai célkitűzéseinek jegyében került bele az olvasókönyvbe, s némi kárörvendés is megfogalmazódik benne: lám csak, lám, hogy járnak a munkakerülők és naplopók, ha nem hajlandók dolgozni! Van továbbá egy olyan érzésem is, tehetném hozzá némi magyartalan nyelvficammal, hogy emögött a szigorú munkára nevelés mögött azért ott munkál még a korban nem is olyan régi jelmondat emléke is, amely szerint: *Míg folyik az újjáépítés, nincs pihenés!* (E jelmondat szerb eredetiben átütőbb erejű: *Dok traje obnova, nema odmora!*) A szöveg azonban nagyon ismerősnek tűnt számomra, azzal, hogy mintha valami kimaradt volna belőle a magyarra fordítás során. Némi fejtörés után eszembe jutott, hogy e „szerb népmese” eredetijét korábban már olvastam, sőt magyarszláv kontaktológiai vonatkozásaival foglalkoztam is.⁷ Elő is került a szöveg Svetozar Bajić *Srpske narodne pripovetke iz Banata* című századelős füzetkájából, mely Újvidéken jelent meg 1905-ben. Idézem tehát az eredeti szerb szöveget, majd később szöveghű magyar fordítását:

„KO NE RADI TAJ NE JEDE

Bila u kralja Matije veoma lepa kći, ali tako lenja, da celoga svog vecka nije nikad radila, niti je umela što raditi, već je po vas dan sedela pred ogedalom. Kad dođe vreme da se uda, njen otac razglasi na sve strane da hoće svoju kćer da uda, ali ko je uzme, mora je za tri godine naučiti svakome poslu. Prošlo

⁶ Lásd az előző jegyzet adatait.

⁷ BAJIĆ 1905. 7–9.

je posle toga dosta vremena, a kraljevu kćer niko nije ni zaiskao. Onda kralj pošalje svoje doglavnike na sve strane u svet, da traže muža za njegovu kćer. Oni se razidu kud koji, a jedni, idući, vide u putu nekog momka gde sam ore njivu na osam volova. Oni mu taki jave da mora ići s njima pred kralja. Ovaj se uplaši, ali šta će, kad mora. Kad dođe pred kralja, kaže mu kralj sve po redu šta je i kako je, a on obeća, da će devojkicu za tri godine naučiti da radi. Posle veselja, koje je trajalo čitavu nedelju dana, uzme momak kraljevu kćer i pođe svojoj kući, a kralj ge isprati daleko i na rastanku kaže mu, da se ne će videti na tri godine. Kad momak dođe svojoj kući, istrči mati njegova pred njega i začudi se lepoj devojci. Sutra dan uzme momak opet ralo i volove, pa ode u polje, a materi rekne, da ne goni devojkicu na posao. Kad u večer dođe momak iz polja, a mati iznese jelo da večeraju; onda sin reče materi: »Majko, ko je danas radio?« – »Ja i ti« odgovori mati. – »E ko je radio, taj valja i da jede«, reče momak. Kraljevoj kćeri to nije bilo po volji, pa se rasrdi i oda da spava. Drugo večer opet tako uradiše. Kad je bilo treći dan, a devojkica reče svekrvi: »Majko, daj mi da i ja što radim, da ne sedim badava.« Ova joj dade da cepka drva. U večer, kad sedne momak za večeru, opet zapita mater: »Majko, ko je danas radio?« – »Nas troje: ja i ti i kraljeva kći«, odgovori mati. A momak: »E, ko je radio, taj valja i da jede.« Pa sedošu i svi troje večerashu. Tako malo po malo nauči se kraljeva kći svakome poslu, i kad joj posle tri godine dođe otac u goste, pa vide, kako mu kći sa svekrvom rame uz rame radi, milo mu bi, pa reče kćeri: »Gle! a zar i ti znaš što raditi?« – »Znam bogme, reče ona, jer kod nas je tako: ko ne radi taj ne jede; nego, znaš šta, babo, ako misliš ručati, a ti deder rasepi koje drvo.« Kralj donesavši mnoge darove i poklone preda ih kćeri i zetu, pa ih onda sve troje odnese sobom u svoj dvor. Kralj je posle držao tog momka kao rođenog sina, pa mu još za života svog obećao kraljevstvo.”⁸

A magyar és a szerb nyelvben is járatos olvasó észrevehette, hogy a két szöveg hasonlít egymáshoz, de alapvető különbségek is megállapíthatók közöttük. S nemcsak az az eltérés, hogy egy olvasókönyvi magyar nyelvű változat szükségszerűen ad usum Delphini módon közvetítette a „szerb népmesét” a jugoszláviai magyar kisiskolások felé, hanem lényeges mozzanatok kimaradtak belőle. Ezeknek bemutatása és kommentálása azonban a későbbiekben kerül sorra, miután bemutattam Svetozar Bajić szövegének teljes magyar fordítását.

„Volt Mátyás királynak egy igen szép lánya, de olyan lusta volt, hogy egész életében sohasem dolgozott, s nem is értett semmihez, hanem egész álló nap a tükör előtt ült. Amikor elérkezett férjhezmenésének ideje, apja mindenfelé közzétette, hogy lányát férjhez akarja adni, de aki

el akarja venni, annak három év alatt minden munkára meg kell tanítania. Aztán elég sok idő eltelt, de a király lányát senki meg sem kérte. Ekkor a király szétküldte hű embereit a világba, hogy férjet keressenek lánya számára. Ezek el is indultak, ki erre, ki arra; egyikük útközben látott egy legényt, amint nyolc ökörrrel egyedül szántott. A küldöncök azt mondták neki, hogy velük kell mennie, mert a király hívhatja. A legény megszeppent, de mit tehetett, ha már mennie kellett. Amikor a király színe elé ért, az mindent elmondott neki, hogy mi a helyzet, mire a legény megígérte, hogy a lányt három esztendő leforgása alatt megtanítja dolgozni. Az egy hétig tartó ünnepség után a legény a király lányával együtt hazament, a király pedig messze elkísérte őket, s búcsúzáskor azt mondta neki, hogy három esztendeig nem fogják látni egymást. Amikor a legény hazaért, anyja eléje szaladt, s megcsodálta a szép lányt. Másnap a legény újra fogta az ekét, és az ökrökkel együtt elindult a mezőre, de anyjának azt mondta, hogy a lányt ne kényszerítse munkára. Amikor este hazaért, s anyja vacsorához terített, azt mondta anyjának: – Anyám, ma ki dolgozott? – Én és te – válaszolt anyja. – Nos, aki dolgozott, az megérdemli, hogy egyen is – mondta a legény. A király lányának ez nem tetszett, megharagudott, s lefeküdt aludni. Másnap este ugyanígy történt. A harmadik napon így szólt a lány anyósához: – Adj valami munkát, anyám, hogy ne üljek itt hiába. Erre anyósa azt mondta neki, hogy hasogasson egy kis fát. Este, amikor a legény leült vacsorázni, megint anyjához fordult: – Anyám, ma ki dolgozott? – Mi hárman: én, te és a király lánya – válaszolt anyja. – Nos, aki dolgozott, az megérdemli, hogy egyen is – válaszolta erre a legény. Erre mind a hárman leültek vacsorázni. Így aztán a király lánya lassan-lassan beletanult minden munkába, s amikor három év múltán apja vendégségbe jött hozzájuk, s látta, hogy lánya anyósával együtt válllvetve dolgozik, nagyon kedvére valónak találta, s így szólt lányához: – Lám csak, te tudsz dolgozni? – Tudok, istenemre, mert nálunk így van: aki nem dolgozik, az nem eszik – mondta a lány. – Hanem, tudod mit, apám, ha ebédelni akarsz, nosza hasogass egy kis fát. A sok ajándékot, amit magával hozott, a király átadta lányának és vejének, azután mindhármukat magával vitte királyi udvarába. Ezután a legényt saját fiának tekintette, s még élete során királyságot ígért neki.”⁹

Nos, ha most az olvasókönyvi zanza után az olvasó áttanulmányozta Bajic „szerb népmeséjének” eredeti (szerb) szövegét és pontos magyar fordítását, a komparáció alapján a következő észrevételek tehetők:

⁹ Saját fordítás. Előző változatát lásd: JUNG 2008. 62–63.

Először is rögtön a műfaji természetű megjegyzés: bár az olvasókönyvben az áll, hogy a szöveg szerb népmese, ez a meghatározás némi kívánnivalót hagy maga után. Igaz ugyan, hogy a szerb eredeti Bajić *Srpske narodne pripovetke iz Banata* című füzetkéjében jelent meg, egyáltalán nem biztos, hogy a benne található összesen tizenhét szöveg mindegyike népmesének tekinthető. Különösen az a kettő, amely Mátyás király (Hunyadi Mátyás) személyéhez kapcsolódik, s az a közölt szövegekben pontos megfogalmazást nyert. Ezek egyike a *Három tohonya* (Tri lenštine) című Mátyás-monda¹⁰, a másik pedig éppen az a szöveg, az *Aki nem dolgozik, ne is egyék* (Ko ne radi taj ne jede), amelynek zanzásított jugoszláviai magyar olvasókönyvi változatával itt foglalkozom. A magyar nyelvű olvasókönyvi változat szerb eredetije a 19. század utolsó harmadában Magyarországon (a Szeged környéki Újszentivánon) került feljegyzésre¹¹, azon a területen, ahol a 19. század végén több Mátyás-monda is megörökítést nyert (magyar nyelven) Kálmány Lajos munkálkodása eredményeként.¹² Az ma már aligha kérhető számon az olvasókönyv két összeállítóján, hogy nem foglalkoztak a folklorisztika műfaji rendszerének elméleti kérdéseivel, s ezért tévesen sorolták be a Bajić által közzétett 19. század végi bánági szerb nyelvű Mátyás-mondát, azt a kérdést azonban nem lehet megkerülni, hogy a jugoszláviai magyar kisiskolások számára kiadott olvasókönyvben a „szerb népmeséből” milyen indokok alapján hagyták ki Mátyás királyt, s miért kellett elnépmesésíteni a szöveg elejét, ahol Mátyás lusta lányáról van szó.

Vagy inkább arról van szó, hogy a kor pártirányítású közhangulatában, amikor – mint e dolgozat elején látható volt – a Marsall még mindig habparipán robogott kivont karddal partizánserege élén, s aprította az ellenséget, az efféle királyok nem voltak kívánatosak, különösen, ha magyarok voltak? Ez mai ismereteink fényében elképzelhető, amikor a Kopár-szigeti (Goli otok) retorziókról egyre többet megtudhatunk. Az olvasókönyvi „szerb népmeséből” (voltaképpen igen jó szerb nyelvű Mátyás-mondából) valószínűleg azért nyert kiiktatást Mátyás király, mert az eredeti szöveget a cenzúra úgysem engedélyezte volna¹³, s az összeállítók nem kívántak a fejükkel játszani. S arról sem szabad megfeledkezni, hogy az időszak a magyar–jugoszláv kapcsolatok mélypontja volt, aminek megvoltak a maguk „népköltészeti” lecsapódásai is.

¹⁰ BAJIĆ 1905. 16–17. A szöveg elemzése: JUNG 1999.

¹¹ BAJIĆ 1905. 32.

¹² Ezek egy részét felsoroltam: JUNG 1999. és JUNG 2008.

¹³ Lásd Olajos Mihály „Kulturszemlénkről” című programadó dolgozatát: MÜJ 1952. 5–18.

*Gyilkos karikatúra
Rákosiról a jugoszláviai
magyar kiadványok
egyikében 1953-ban,
(NÉPNAPTÁR 1953)*

Ezt szemléltetendő, érdemes idézni azt a „modern népdalt” (savremena narodna pjesma), amely éppen a vizsgált jugoszláviai magyar olvasókönyv kiadásának esztendejében (1955) jelent meg, s Rákosi Mátyás „arcélét” fogalmazta meg a „folklor” eszközeivel:

OJ RAKOŠI

*Oj Rakoši, gdje si bio
Dok je Tito krvcu lio?*

*U Moskvi si hladovao
Dok je Tito ratovao!*

*Kukavico ovog rata,
Sad se praviš demokrata!*

*Ako s' opet boj razvijje,
Biće i tad k'o i prije:*

*Naš će Tito vođa biti,
A ti ćeš se opet kriti!*¹⁴

Az efféle klapanciák műfordításával alig érdemes az időt tölteni, az olvasó szórakoztatására azonban megkíséreltem valamiképpen magyarra áttenni, megőrizve a versformát és a rímképletet is:

HEJ, RÁKOSI

*Hej, Rákosi, te hol vótá'
Mikor Tito vérét ontá'?*

*Árnyék Moszkovába húzott,
Mikor Tito háborúzott!*

*Gyáva: mikor vívtál csatát,
Most játszod a demokratát!*

*Hogyha a harc újra lángol,
Megint úgy lesz, amint máskor:*

*Titónk vezér lesz majd újra,
Te meg maradsz ott elbújva!*

Ez az időszak volt egyébként a „felelgetős politikai költészet” időszaka is; sajnos azonban magyar „népdalt”, amelyben a „folklór” hozta volna létre a fenti Rákosi-ellenes szerb „népdal” magyar pandanját, nem ismerek. Annál jobban ráhajtottak a témára a kor magyar „irodalmának” vezérpoétái, akik hasonló vehemenciával szapulták a partizánok élén kivont karddal robogó Marsallt.¹⁵ Ebben élen járt a kor veretes vezérpoetesszája, Csohány Gabriella, akinek egyik később publikált klapanciájának részlete országos közröhejt váltott ki, ahogy így énekelt a peckesen menetelő katonákról:

¹⁴ ORAHOVAC (izbor) 1955. 252. Rákosit hasonló hangnemben emlegeti még egy „népdal” részlete:

*Oj, Rakoši, ti nam odgovori,
Gdje si bio kad se Tito bori?*

Ugyanott: 247. Ez a részlet például a szerb epikus népköltészet tíz szótagos (deseterac, szerbus manier) versformájában szapulja Rákosit, mintegy a „népdal” hitelességét aláhúzó. Magyar fordítása (a rím mellőzésével):

*Hej, Rákosi, válaszolj te nekünk,
Hol voltál te, mikor Tito harcolt?*

*Nézem, nézem, a legények menetét,
S számba veszem a legények elejét!*

A sajátos asszociációk kiváltására alkalmas verssorokat nyomtatásban magam sohasem láttam, hozzám is szájhagyomány útján jutottak el. Remélhetőleg egyszer valaki azt is megírja, hogy ne maradjon sem a verszet, sem pedig a hozzá kötődő történet a szájhagyomány szintjén.

Emlékezetes teljesítménye volt a „felelgetős politikai költészet” magyar-jugoszláv műfajában Csohány Gabriellának a partizánok élén kivont karddal vágató Marsallról írott versezete, melyet érdemes egészében idézni:

*Bemockoltad az Adria
kéken sugárzó bársonyát,
felégetted a Dalmát földön
a legédesebb fügefát;
amerre jársz, farkasok járnak,
pofájuk vérrel itatott,
amerre jársz, – sűrű sötét van,
elfordulnak a csillagok.*

*Az öregek szívében bánat,
reszketve fonnyad tört kezük,
a csecsemő kerek szeméből
az éhhalál rémsége süt. –
Ha csak mozdulsz, már sokasodnak
az árnyékok, a temetők,
s minden sír után szolgamódra
hajolsz meg Truman úr előtt.*

2.

*Hiába adtad hóhérekre
Görögön hősi fiait,
hiába tépnéd, taposnád szét
Sztálin szépséges szavait,
hiába gyüröd mély zsebedbe
Truman úr véres aranyát:
minden lépésed számontartják
a megcsalatott hős apák!*

*Idehallik, hogy Boszniában
már megszólaltak a hegyek,
a rohanó vizek tükrében
csillámlanak a fegyverek;
a bokrok közt, a sűrűségben
a partizándal fellobog:
paraszát szítják gyönyörködve
öklömnyi piros csillagok!...*

*Azt hitted, elég börtönöd van?
Azt hitted, elég lakatod?
Hitted, a népek igazságát
a rácsok mögé dughatod?
Börtönözd be az Adriát is,
s az égen minden csillagot:
a víz kitör, a csillag szárnyal,
a nép felkél és eltapos!...*

*A nép felkél, és minden népek
ítélőszéke elítél:
mind ott leszünk, kik harcban állunk
a békéért, az életért!
– Hiába hazudsz, izzadsz, ágálsz!
Rajtad már semmi nem segít. –
Nézd! a népek karéjban állnak!
Nézzed a népek szemeit!¹⁶*

A magyar és jugoszláv költők „költői” pengeváltásában a jugoszláv oldalon természetesen jugoszláviai magyar költők is szerepet vállaltak. Addig is, míg egyszer nálunk is elkészíti valaki az itt érintett időszak politikainak és forradalminak nevezett költői förmedvényei válogatott antológiáját, s itt természetesen az időszak jugoszláviai magyar „költészetére” gondolok, Csohány Gabriella zöngeménye mellett érdemes elolvasni az akkor huszonhárom éves Ács Károly föltehetően ugyancsak pártrendelésre gyártott verselményét, hogy betekintést nyerjünk a jugoszláviai magyar oldal „költői teljesítményébe” is ezen a téren. Egyébként Csohány és Ács versezete is ugyanabban az esztendőben, 1951-ben jelent meg¹⁷, Ács szövege így hangzik:

¹⁶ Csohány Gabriella: Tito. In: L. SIMON (vál.) 2002. 348–349.

¹⁷ Csohány szövege a *Szabadság. Magyar írók antológiája, 1951* című kiadványban jelent meg először. Ács szövegének adatait lásd a következő jegyzetben.

*Mintha magamnak mondanám,
Magamtól oly messze került magamnak;
Torz hangok rángatják a szám,
Érzem visszahulló súlyát szavamnak.*

*Fáj bennem minden, mi magyar,
És mégis, hogy fáj, ez a büszkeségem,
Mert csak holtnak kell ravatal,
S nem örök a szenny, hogyha él a szegyen.*

*Miattad szégyellem magam,
Mert szolgál vagy, pedig szabad lehetnél;
És sajnálni is hasztalan,
Hisz, hogy szolgálhatsz, nem elégtelen bér*

*Számodra, sőt, hogy érdemed,
Csak némileg bár, megközelíthesse
Azt a végtelen úr-kegyet,
Hogy hű cseléd lehetsz, szemet meresztve,*

*Tajtékos szájjal ugatod
Kutyadühöd mindenre, ami elmegy,
És csak a gazdádnek mutatod
Farkcsóváló, nyálas, nyalós szerelmed.*

*Nehéz szavak, de fájdalom
Mondatja és mégse-mégse utálat;
Mert, hidd meg, nagyon fáj, fajom,
Hogy tág szívemben csak te vagy a bánat.*

*S elítéllek, de értelek:
Mi a szabadság, eddig sose láttad,
Más erők labdáztak veled,
S nem mérhetted le magad. A világnak*

*Szabad csücskéből üzenem:
Tedd meg, mit nagyjaid megtettek vággyal,
A szégyened, a szegyenem
Most büszkeségemmel, az igazsággal!¹⁸*

¹⁸ Ács Károly: Üzenet odaát. In: NÉPNAPTÁR 1951. 18–19. A verset a költő felvette első verskötetébe is, azzal, hogy a mottók egy részét elhagyta. Lásd: ÁCS 1953. 93–94.

*Felvonuló katonák és dolgozók
1957-ben. Ács József illusztrációja a
harmadik osztályos olvasókönyvben
(SEJPES–BERKES [összeállította]
1957)*

A mai olvasónak sokszor összeakad a bokája, ha értelmezni próbálja a fenti verses dolgozatot, különösen akkor, ha a költő sorait olvassa „a világnak szabad csücskéből”, ahonnan poétai üzenetét intézi odaát, ahonnan a fentebb idézett Csohány Gabriella pedig ideát üzent. Így üzengettek tehát magyarul a két ország harcos poétái, így „fújták fűzfa lantjukat”, mint azt Kormos István megállapította némelyek emlékezete szerint.¹⁹

Visszatérve újra a jugoszláviai magyar kisdíákok számára összeállított harmadik olvasókönyvre (1955), melynek néhány olvasmányával foglalkoztam, mindenképpen meg kell említeni egy költeményt, amelynek tartalmi jellemzői beilleszthetőnek látszanak a korszak (legalábbis lát-szólagos) traktoros, hórúkkhajrás és hurráoptimista közhangulatába. A kötetben olvasható Jankovics Ferenc *Sej! a mi lobogónkat...* című verse²⁰, közvetlen mellette pedig az olvasókönyvet illusztráló Ács József egész oldalas, plakáthangulatú illusztrációja, vicsorgó, kezükben puskát szorongató katonákkal és fejük felett a jugoszláv vörös csillagos trikolorót lobogtató menetelőkkel. Föltehetően azt sugallhatta ez a művészi kettős, hogy

¹⁹ Lásd Kákonyi Péter ismertetését: *Magyar Nemzet Magazin* 2002. június 1. 32.

²⁰ SEJPES–BERKES (összeállította) 1955. 136. A vers pontos szövege: L. SIMON (vál.) 2002. 77.

a jugoszláviai magyar költő (a „szavak mérnöke”) és a jugoszláviai magyar képzőművész (az „ecset mérnöke”) kongeniálisan „ábrázolja” a kisdíjakok számára a forradalmi jelen kettős vízióját.

A mai olvasó azonban, a rá jellemző szőrszálhasogatással, nem állhatja meg, hogy a forradalmi művészetnek efféle kiteljesedéséhez is néhány megjegyzést ne fűzzön.

A gond az, hogy *Jankovics Ferenc* nevezetű jugoszláviai magyar poéta akkor sem létezett. Élt viszont akkor Magyarországon egy költő, *Jankovich Ferenc* (1907–1971), aki 1945-ben írt egy költeményt *Sej, a mi lobogónkat...* címen, ami aztán később a népi kollégiumi mozgalom indulójává lett. Hogy miképpen vált 1955-ben szalonképessé egy élő magyarországi költő a jugoszláv forradalmat és újjáépítést a gyerekek fejébe sulykoló jugoszláviai magyar olvasókönyvben, azt nyilván csak az összeállítók tudták, bár, mint láthattuk, sem a költő nevét, sem pedig nevezetes versének címét nem voltak képesek helyesen leírni.

Van továbbá a fentiekben vizsgált harmadikos olvasókönyvnek még egy gyöngyszeme, mégpedig egy történelmi olvasmány, amelyet ugyancsak érdemes szemügyre venni, ha már némely szövegek eredete, sugallat vagy valós jelentése, „eszmei mondanivalója” kapcsán gondolkodik el a mai olvasó. A szöveg címe: *Meghalt a zászlóért.*

„Az 1456. esztendőben Mohamed hatvanezer emberrel s iszonyú ágyúkkal Belgrád alatt termett.

Nyolc nap, nyolc éjjel folyvást dörögtek a faltörő ágyúk Belgrád falai ellen. Július 21-én az alkonyat óráiban általános ostromra zúdítá seregeit Mohamed.

Egy tornyot Dugovics Titusz védett. Egyszerre egy óriás török zászlótartó ugrik fel a bástyára, s a nemzeti lobogót le akarja dobni, hogy a lófarkas zászlót tűzze ki helyébe.

Dugovics birokra kelt vele. Mikor azonban látta, hogy a török erősebb, hirtelen egész testével rávetette magát s átnyalábolva lerántotta magával a toronyból. A száz lábnyi mélységben mind a kettő agyonzúzódott. Inkább meghalt, de a nemzeti lobogót megvédte.”²¹

A szöveg alatt ez olvasható: „Jókai Mór után”.

A művelt mai olvasó azonnal ráismer annak a leírásnak elemeire, amelyben Antonio Bonfini, Mátyás király (már megint itt kísért a fön-
tebbiekben egyszer már emlegetett magyar uralkodó!) udvari humanistája elregéli a nándorfehérvári nevezetes magyar diadal egyik névtelen magyar katonájának önfeláldozó hőstettét. (A hős neve csak jóval később „derült

²¹ SEJPES–BERKES (összeállította) 1955. 123.

ki”, mindezt egy korábbi dolgozatomban már elmondtam.²²⁾ Bonfiniból és a „nemzeti hős” nevesítésének későbbi irodalmából kiindulva mondhatta el tehát a gigantikus terjedelmű életművet létrehozó Jókai Mór azt a történetet, amiből kiindulva olvasókönyvünk összeállítói a bemutatott nyúl-farknyi zanzát alkották. De vajon a zanzásítás átmentette-e a bemutatott szövegbe ugyanazt a szellemiséget is, ami Jókai szövegébe került?

Hogy ugyanis mit tartalmazott Jókai kiindulásul felhasznált alkotása, azt csak sejteni lehetett, megnevezni vagy megtalálni annál nehezebb. Mintha az ember gombostűt keresett volna a szénakazalban. Szíves segítséggel azonban előkerült az a szövegrészlet, ahonnan kiindulva olvasókönyvünk munkatársa az idézett zanzát megalkotta. A szöveget kézbe véve már első olvasásra felismerhetőek voltak azok a mondatok vagy félmondatok, amelyek átkerültek az olvasókönyvbe. Ma már tudható, hogy a *Meghalt a zászlóért* olvasókönyvi szöveg alapszövege Jókai Mór *Nándorfehérvár* című fragmentuma volt, amely *A magyar nemzet története regényes rajzokban* című műben jelent meg.²³ Mi sem természetesebb, mint hogy az olvasókönyvi zanzát egybevettem Jókai alapszövegével, hogy lássam: vajon „Noviszádon” 1955-ben Jókai szellemisége is csorbítatlan maradt-e az adaptáció során? A komparáció számos tanulság levonására adott alkalmat, s ezeket az alábbiakban ismertetem.

Kiindulásul érdemes megjegyezni, hogy Jókai szövege az általam kézbe vett kiadásban hét nyomtatott oldalt tesz ki, mivel azonban második javított és bővített kiadásról van szó, nyilvánvaló, hogy az első kiadás ennél rövidebb volt. Jókai szövege a *Nándorfehérvár* (Nándor-Fejérvár) címet viseli, ennek a történelmi magyar városnévnek azonban a vizsgált olvasókönyvi változatban nyoma sincsen. Az olvasókönyvi zanza átdolgozója olyan címet biggyesztett a szöveg fölé, amelynek semmi köze nincs Jókai eredetijéhez. (Ehhez a kérdéshez még visszatérek.) Az igaz, hogy Jókai a maga írásában több ízben használja a Belgrád városnevet is, ám az írás címe (a Nándorfehérvár) és az olvasókönyvben szinte szó szerint átvett mondatokban a jeles magyar prózaíró a város középkori magyar nevét vagy annak rövidített változatát használja. Lássuk tehát most az olvasókönyvi változat mondatait, s mellette Jókai eredeti részleteit.

„Az 1456. esztendőben Mohamed hatvanezer emberrel s iszonyú ágyúkkal Belgrád alatt termett.” Jókai írásának legelején van egy mondat, amely alapjául szolgálhatott az előbb idézettnek: „Midőn százhatvanezer

²² Lásd a *Híd* 2012. novemberi számában.

²³ JÓKAI 1860. 212. Az általam kézbe vett reprint kiadás (Budapest, 1994) paginálatlan, a szöveget azonban meg lehet benne találni.

emberrel s iszonyú ágyúival Nándorfehérvár alatt megjelent, a magyarokon kívül a fenyegetett népek egyike sem küldé ellene [Mohammed ellen – J. K.] ígért seregeit.” Felmerül a kérdés, hogy az olvasókönyvi zanzásító miért csökkentette le a Jókai által adott török sereglétszámot százezer fővel, s miért nem szolt egy szót sem arról, hogy miféle nációhoz tartoztak a várvédők. Mint látható, már az első mondatban ott munkál a szándékos magyartalanítás. Lássuk olvasókönyvünk vizsgált történelmi olvasmányának következő szegmentumát:

„Nyolc nap, nyolc éjjel folyvást dörögtek a faltörő ágyúk Belgrád falai ellen.” Ez szinte azonos Jókai szövegével: „Nyolc nap, nyolc éjjel folyvást dörögtek a faltörő ágyúk Nándor falai ellen, s a külső bástyákat nagyrészt romokba dönték.” De csak szinte: a magyar városnév ismét útban volt a zanzásítónak, s ezért ismét a jól bevált (s kellő szelárnyékot biztosító) szláv névalak magyar írásmódjához tért vissza. A következő mondat alapjában véve azonos Jókai szövegével, azzal, hogy az író a török szultán nevét Mohammednek írta: „Július 21-én az alkonyat óráiban általános ostromra zúdítá seregeit Mohamed.” Az átvétel annyira hű, hogy a Jókai által használt régies igeidő is bekerült olvasókönyvünkbe. Ezután lássuk a következő szegmentumot, amelyben a történelmi eseményt magyartalanító szándék újra teljes, forradalmi lendületében bontakozik ki:

„Egy tornyot Dugovics Titusz védett. Egyszerre egy óriás török zászlótartó ugrik fel a bástyára, s a nemzeti lobogót le akarja dobni, hogy a lófarkas zászlót tűzze ki helyébe.” E két mondat zanzásítása céljából a tankönyvi szöveg gyártója Jókai két mondatát vette alapul, s azokat gyúrta egygő. Az elsőben Jókai Dugovics Titusz nevét emlegeti, s ezt írja róla: „...kinek emlékét megtartotta az utókor annak tanúbizonyságára, hogy vannak pillanatok, mikben az ember saját életét tétovázás nélkül veti oda.” Másik mondatát egészében kell idézni, hogy láthatóvá váljék a magyar vonatkozások eltüntetésének teljes gyarlóságban megnyilatkozó tankönyvi szándéka: „Egy tornyot védett a magyar hős, melyet túlnyomó török had ostromla. Egy pillanatban óriási török zászlóvivő ugrik fel a bástyára s diadaljelül fel akarja tűzni a kezében emelt félholdat.”

A tankönyvi szöveg utolsó bekezdése így hangzik: „Dugovics birokra kelt vele. Mikor azonban látta, hogy a török erősebb, hirtelen egész testével rávetette magát s átnyalábolva lerántotta magával a toronyból. A száz lábnyi mélységben mind a kettő agyonzúzódott. Inkább meghalt, de a nemzeti lobogót megvédte.” Jókai ezt írta: „Dugovics kifáradt erejével nem bírta a törököt leküzdeni, hirtelen egész testével ráveti magát, s átnyalábolva magával együtt lerántja a toronyból. A százlábnyi mélységbe mindkettő agyonzúzva jutott le.”

Szembetűnő, hogy a tankönyvi zanza több ízben is nemzeti lobogót emleget, anélkül, hogy közölné, miféle nemzeti lobogóról is van szó. Tekintettel arra, hogy a tankönyvi szöveg egyetlen alkalommal sem írja le a magyar szót, sem az ostromlott vár hovatartozása, sem a várvédő katonaság, sem pedig az önfeláldozó Dugovics Titusz vonatkozásában, nyilván arra kellett gondolnia a jugoszláviai magyar kisdíáknak, hogy szerb várról, szerb hősről és szerb nemzeti zászlóról van szó. Felmerül az a kérdés is, hogy ha Jókainál nincs említés semmiféle nemzeti zászlóról, csupán lófarakas féldholdról, amelyet a török zászlóvivő akart a toronyra kitűzni, akkor a tankönyvi változat gyártója honnan vette a nemzeti zászló motívumát, s miféle zászlóra gondolhatott titokban? Úgy vélem, hogy ez a kérdés könnyen megválaszolható: nyilván ismerte Wagner Sándor *Dugovics Titusz* című festményét, amelyen a nándorfehérvári „önfeláldozó magyar hős” a kor szellemének megfelelő teátrális mozdulattal int búcsút a háta mögött lobogó magyar nemzeti zászlónak, mielőtt a törököt magával rántva a mélybe vetné magát.²⁴ A festményen a háttérben még egy magyar trikolor látható. (Az egészen más kérdés, hogy 1456-ban még nem így nézett ki a magyar nemzeti zászló.)

További kérdés is megfogalmazható a mondottak alapján: ha a tankönyvi zanza gyártója ismerte Jókai szövegét²⁵ (annak nyomán állította össze a történelmi olvasmányt), továbbá látta Wagner Sándor festményét (onnan vette a nemzeti zászló motívumát, amely Jókainál nem fordul elő), akkor tudta, hogy magyar várról, magyar nemzeti hősről, magyar nemzeti zászlóról van szó. S ha mindebből semmi sem került bele a jugoszláviai magyar kisdíások számára megszüvegezett változatba, akkor annak nagyon nyomós oka kellett lennie. S hogy az mi lehetett, azt a mai olvasó csak találgathatja.

Magam úgy vélem, hogy az okot a feltétlen rezsimhűségben vagy a mélységes megfélemlítettségben kell keresni. Ez a két kategória egyébként természetesen beszüremlett a kor jugoszláviai magyar költészetébe is; döntse el az olvasó maga, hogy melyikről van szó. Egyik költőnk például a *Verhetetlen Március* című zöngeményében²⁶ arról dalol, hogy „a Népek Negyvennyolcas Tavaszán” a gond és a verejték népe „győzött a dőzsölő henyék hadán”, s azóta lobog a „Szabadság-zászló”. S hogy ennek köze van

²⁴ Wagner festményének reprodukciója látható Dugovicsról írott dolgozatomban: *Híd, 2012. novemberi szám.*

²⁵ Az sem elképzelhetetlen, hogy az összeállítók egy régi magyar olvasókönyvből vették át a Dugovicsról szóló szöveget, s azt alakították át a korfüggő követelményeknek megfelelően. Ez azonban ebben a pillanatban nem bizonyítható.

²⁶ LATÁK 1952. 53–54.

a magyarokhoz is, azt csak a föntiekben már említett, partizánok élén ki-vont karddal vágató Marsall nevének leírásával lehetett hitelesíteni. Amikor az említett „Szabadság-zászló” további lobogatóiról van szó, a költő az alábbiakat írja:

*Ha egyik nép kezéből kiverte
A zsarnokság dühödt ereje,
Másik nép ragadta föl szlajon,
S lengetik és rohamoznak vele.*

*Akkor Kossuth és Petőfi lengette,
Ma hős Tito emeli magasra,
És görög és kínai és maláj
Zúdul vele nagy-nagy diadalra.²⁷*

Úgy látszik, a forradalmi lendület a verseskötet nyomdai szedőjét és korrektorát is oly mértékben áthatotta, hogy az idézett első strófában a (feltehetően) *szilajon* szó helyett *szlajon*-t szedett, s ezt a korrektor is így hagyta.

Az előbbieken idézett jugoszláviai magyar költő a múlt század negyvenes éveinek végén és ötvenes éveinek elején szakmányban gyártotta a forradalmi jelen eseményeit megéneklő versezeteit²⁸, s ezeknek keretében például egy olyant is, amelyiknek címe: *Vajdasági új magyar tanítókhoz*.²⁹ Tehát azoknak az új tanítóknak szánta zöngeményét a költő, akik többek között a dolgozatomban faggatóra fogott harmadikos olvasókönyv alapján (is) oktatták a jugoszláviai magyar kisdíjakokat, köztük engem is. S hogy ennek az oktató tevékenységnek miféle módozatait képzelte el a költő (minden bizonnyal a forradalmi kívánalmaknak megfelelően), annak szemléltetésére elég néhány strófát idézni:

*Romboló kis vademberhad
Szelidül szavatoktól,
Hogy építeni vágyjanak,
És ne rontani dachból.
Ti fésülitek idegét,
S érzését cseréletek.*

²⁷ Ugyanott: 54.

²⁸ Lásd LATÁK 1952. szövegeit.

²⁹ Ugyanott: 57–58.

*Töletek függ, mily értéke
Lesz később kinek-kinek.*

*Hogy daloló mesterember,
Vagy kemény nagy katona,
Harcos tudós, lázas művész,
S kinek nem kell babona:
Pártember, népi vezető,
Vagy föld erős parasztja
Lesz-e kicsi diákjából,
Tanítótól függ sora.³⁰*

Tehát a forradalmi költő pártirányított látomásának megfelelően jugoszláviai magyar daloló mesterembereket, harcos tudósokat, lázas művészeket, továbbá babonákat visszautasító pártembereket, népi vezetőket s erős parasztokat kellett nevelniük a kis vademberhadból a vajdasági új magyar tanítóknak. S ezeknek az új magyar tanítóknak szállították a megfelelő olvasmányokat az olvasókönyvek is.

A szemügyre vett harmadikos olvasókönyv néhány szövege és versezete jól szemlélteti, hogy miféle eljárás mód preferálásával. A kisebbségi magyar kisiskolások olvasmányaiból módszeresen kiirtották a magyar vonatkozásokat, a magyar történelemre való utalásokat, s mindenütt, ha kellett, ha nem, a partizánok élén kivont karddal vágtató Marsall volt jelen. S ehhez kellő bázist jelentett a számos bértollnokot, jelentéktelen, klapanciagyártó fűzfapoétát tömörítő jugoszláviai magyar költősereglet, amelynek magyarországi megfelelőjéről írta (vagy mondta) állítólag Kormos István meg nem nevezhető helyen, hogy a tárgyalt kor pártos poétái harcosan „megfújták fűzfa lantjukat”.³¹ (Micsoda találó és zseniális agyrém!)

Ha a mai olvasó azon gondolkodik, hogy az ebben a dolgozatban érintett időszak olvasókönyvi szövegeinek és jugoszláviai magyar irodalmának szemléletét, hangvételét miféle magatartás-formáló, irányadó gondolatok vezérelték, legalábbis az időszak jugoszláviai magyar kulturális közéletében, érdemes idézni egy részletet abból a bevezető dolgozattól, amely az 1952-ben megtartott kirakatredevezvény, a Magyar Ünnepi Játékok kísérő kiadványában jelent meg.³²

³⁰ Ugyanott: 58.

³¹ Lásd a 19. jegyzet adatait.

³² Adatai a 13. jegyzetben.

A rendezvényt 1952 júniusában tartották Palicson, melynek keretében jugoszláviai magyar népitáncosok, népdalénekesek, színjátszó csoportok léptek fel, de tartottak tanácskozást az itteni magyar irodalomról, képzőművészetről, néprajzkutatásról is. A rendezvény keretében könyv- és sajtókiállítás is volt, de kiállították műveiket a képzőművészek is. Az egész rendezvény menetéről és részleteiről Olajos Mihály (1920–1992), akkor a Testvériség-Egység Könyvkiadó Vállalat igazgatója, korábban a *Híd* főszerkesztője, egyébként az akkori jugoszláviai magyarság egyik meghatározó társadalmi-politikai személyisége jóval később megjelent emlékező írásában³³ számolt be.

A rendezvény alkalmából tanulmánykötetnek beillő kiadvány jelent meg³⁴ – mai szemmel nézve – hatalmas példányszámban³⁵, melyben az akkori jugoszláviai magyar kultúra képviselői: írók, szerkesztők, egyéb „kulturmunkások” adtak beszámolót a palicsi „kulturszemle” kapcsán irodalmunkról, könyvkiadásunkról, színházi életünkről, képzőművészetünkről stb. Az előbbieken említett emlékező írásában Olajos Mihály felsorolja a kötet szerzőit, érdekes módon önmagát azonban nem említi, bár ő írta a kötet bevezetőjét az egész „kulturszemléről”, mintegy leütve az elvárt magatartás alaphangját az egész akkori jugoszláviai magyar kulturális élet számára. (A kötetből – nyilván a sebtében végzett szerkesztés miatt – a tartalomjegyzék kifelejtődött.) Az idézendő szövegészletben olvashatóak azok a szempontok, amelyek a kor olvasókönyveinek szerkesztőit (is) vezérelhették munkájuk közben, s ezekhez tartották magukat (nyilván) a jugoszláviai magyar írók is alkotás közben.

„Hazánk minden népe, így a magyar is egyaránt érdekelt abban, hogy felépítsük a szocializmust, azaz: megteremtsük a szocialista nehézipart, mint az anyagi jólét alapját, kiteljesüljön a szocialista demokrácia és meg is védjük mindezt az országunkra acsarkodó ellenségektől. Minden népünk létéről, vagy nemlétéről van szó amikor hazánk függetlenségét, országhatáraink sértetlenségét védelmezzük, akár a nagyorosz imperializmus agresszív nyomásával szemben, akár a budapesti tájékoztató irodás urak aljas támadásait visszaverve, vagy az olaszországi fasiszták és kominformisták rohamai ellen. Ez a mi népeink összefogásának szilárd anyagi és politikai alapja. A kulturmanifesztáció pedig fölépítménybeli vetülete, függvénye annak, ami az alapokban rejlik. Népeink anyagi és politikai egyenrangúsága és érdekazonossága nélkül pedig akármekkora fesztivál csak üres

³³ OLAJOS 1992.

³⁴ MŰJ 1952.

³⁵ A könyv példányszámáról szóló adatok egymásnak ellentmondanak: Olajos tízezer példányszámot említ, a könyvben pedig a húszezres példányszám szerepel.

bolt amolyan gyöngyösbokrétás kirakata lenne, máz a valóság elfedésére, mézesmadzag a tömegek félrevezetésére.

Tévétra vezet tehát minden olyan irányzat, amely az egyenrangúság, a jugoszláviai népek, így a magyarság szabadságának fősúlyát a külszínre helyezi, a kulturszemlékben csak a pompát látja. A pompakultusz hordozói szükségszerűen odajutnak, hogy még ellenséges dísztollaknak is helyt adnak a külszín növelésére (szentistváni címer a néptáncosok mellén, stb.) a kugli-babákat is magyarokká nyilvánítják, »magyarul« sakkoznak, dominóznak, a billiárdgolyókat »magyarul« bökdösik. Hivalkodó magyarkodás ez, melldöngető álnemzetieskedés, amibe jódag magyar gőg is belevegyül. Ez a szellem, a nyelvi különbségek tárgyi adottsága alapján magyar elzárkózást, begubódzó magyar köldöknézést hirdet. A magyar iskolákban, kulturegyesületekben, színjátszóegyütteseinkben, néptánc-csoportjainkban, dalárdáinkban, magyar sajtónkban, könyvkiadásunkban, irodalmunkban nem a nemzeti szabadság tényét látja – figyelembe se veszi az egyenrangúság főtartalmát: az egyenjogú részesedést a javak elosztásában és hatalomgyakorlásban. Szerinte nem ez kell az egyenrangúsághoz, hanem: »mély nemzeti élet«, piros-fehér-zöld zászló, teljes magyar szellemi autorchia, magyar futballcsapat, holnap talán külön magyar homokpart és fürdővíz a strandokon. Magyar sovinizmus ez, a magyar reakció eszköze, amelynek történelmi sarkkövét a magyar szupremáció (magyar felsőbbrendűség) képezi, forradalmi harcunk mostani szakaszán pedig a Rákosi-feltámasztotta revizionizmus, a kominformista szentistváni internacionalizmus ötödik hadosztályos tartozéka, amely ellenforradalmi ténykedésével a Vajdaság népeinek összefogását akarná megbontani. Mert hisz régen bevált történelmi tanulság az, hogy bármelyik népcsoport melldöngető nemzetieskedése a többi ittélő népek felé legtöbbször ellenséges szándékú szembefordulást jelentett. Számoljuk föl tehát a magyar nemzeti különcködést, gyomláljuk ki a magyar pökhendiséget, mert a külszínhajszolás, a felvágós magyarkodás nem a magyarság iránti bizalmat fokozza a vele együttélő népekben, hanem elhidegíti azokat, a reakció kezében pedig vörös posztóvá válik a magyarsággal szembeni bizalmatlanság szítására.»³⁶

Olajos tehát 1952-ben megfogalmazta a magatartás- és viselkedéskódexet a jugoszláviai magyarok számára, s nyilvánvalóan ahhoz igazodtak a költők, tankönyvszerkesztők, akkori közismert kifejezéssel: a „kulturmunkások”. Aki nem így cselekedett, az nyilván magára vethetett. Hogy mindenki számára világos volt-e az Olajos-féle szövegben használt terminológia, azt csak feltételezni lehet. Mindenesetre a dolgozatom előb-

bi részeiben vizsgált jugoszláviai magyar olvasókönyvek gyártói és szerkesztői a biztonság kedvéért túl is teljesítették az elvárt magatartás kritériumait, nyilván ezért irtottak ki a vizsgált részletekből mindent, ami magyar vonatkozású, kapcsolatban van a magyar történelemmel, s egyáltalán magát a *magyar* szót is.

Végül megjegyzem, hogy érdemes és tanulságos lenne vizsgálat alá vonni az érintett kor mind a nyolc általános iskolai osztályának olvasókönyveit, hogy azokban a fentebbiekben bemutatott hamisítások, manipulációk vagy egyértelmű forradalmi sugallatok miként jelennek meg.

Irodalom

ÁCS Károly

1953 *Kéz a kilincsen*. Versek. Újvidék

BAJIĆ, Svetozar

1905 *Srpske narodne pripovetke iz Banata*. Novi Sad

GÁL László

1949 *Ötvenhét vers*. Novi Sad

JÓKAI Mór

1860 *A magyar nemzet története regényes rajzokban*. Pest (Reprint: Budapest, 1994)

JUNG Károly

1999 A Mátyás király lustái (AaTh 1950) szerb változata. *Híd* 63(1999) No 12. 971–983.

2008 Mátyás király lusta lányát megtanítják dolgozni. *Híd* 72(2008) No 4. 62–69.

LATÁK István

1952 *Nyugtalan álmok*. Költemények. Újvidék

MÜJ

1952 *Magyar Ünnepi Játékok Palics 1952*. Noviszád

NÉPNAPTÁR

1948 *Népnaptár, 1948*. Szubotica

1951 *A Magyar Szó Népnaptára, 1951*. Noviszád

1953 *A Magyar Szó Népnaptára, 1953*. Noviszád

OLAJOS Mihály

1992 *Dokumentum. Magyar Ünnepi Játékok Palics, 1952. június 26–29*. *Híd* 56(1992) No 6. 505–509.

ORAHOVAC, Sait (izbor)

1955 *Savremene narodne pjesme*. Sarajevo

SEJPES Ferenc

1957 *Olvasókönyv a nyolcosztályos iskolák második osztálya számára.*
Noviszád

SEJPES Ferenc–BERKES László (összeállította)

1955 *Harmadik olvasókönyv a nyolcosztályos (elemi) iskola harmadik osztálya számára.* Noviszád

L. SIMON László (válogatta)

2002 *Munkás, paraszt, értelmiség munkaverseny lázában ég! Agitatív antológiaköltészet Magyarországon 1945–1956.* Budapest